

Gruzijos prezidentu. Žinodamas saikingas daugiausia vyną geriančio Kaukazo tradicijas, Ševardnadzė teigė pasibaisėjęs antialkoholinės kampanijos planu, bet pripažino balsavęs už jį, nors širdyje jam nepritarė⁶⁵.

Kitų kampanijos priešininkų taip lengvai išgąsdinti nepavyko, tarp jų Heidar Alijevo, kuris vėliau tapo posovietų Azerbaidžano, esančio šalia Ševardnadzės Gruzijos, prezidentu. Vienintelis Politbiuro narys musulmonas, kultūringasis Alijevas gerė tiktai savo gimtojo Kaukazo konjaką ir teikė pirmenybę kompozitorių, aktorių ir menininkų kompanijai, o ne paprastiesiems Kremliaus „girtuokliams, keikūnams ir mergišiams“⁶⁶. Tačiau galingas ministro pirmininko pavaduotojas įkūnijo senos Brežnevo eros korupciją ir favoritizmą – jis pavertė sovietų Azerbaidžaną naftos, medvilnės ir ikrų feodu.

Gindamas savo interesus, Alijevas taip pat atsisakė pasirašyti sprendimą pradėti antialkoholinę kampaniją. Jis priešinosi net kai kampanija kaip reikiant įsibėgėjo: bergždžiai protestuodamas prieš pažangia, importuota iš Vakarų Vokietijos įranga aprūpintos šampano gamyklos, kurią jis neseniai buvo įkūręs Azerbaidžane, uždarymą. Taip atkakliai priešindamasis jis užsitraukė blaviųjų Gorbačiovo, Ligačiovo ir Solomencevo rūstybę. Kai jis vėliau pasipriešino alaus daryklų uždarymui, sakydamas, kad alus „iš tikrųjų ne alkoholis“, Solomencevas pagrasino pateikti tyrimą, „įrodantį, kad žmonės labiau apgirsta nuo alaus negu nuo degtinės“. Kai Alijevas pareiškė, kad girtuokliavimas nėra didelė problema tradiciškai musulmoniškame, vyną gaminančiame Azerbaidžane ir kad devyniasdešimt penki procentai respublikoje pagaminamo vyno eksportuojama į kitus regionus, „Ligačiovas nuvyko į Azerbaidžaną ir išdėjo į šuns dienas respublikos lyderius, kaltindamas juos savo gėrimu nuodijant kitus šalies regionus“⁶⁷.

Alijevo pasipriešinimas antialkoholinei kampanijai tiktai sutvirtino reformuotojų įsitikinimą, kad jis įkūnija favoritizmą, privilegijas ir Brežnevo laikų korupciją. 1987 m. Gorbačiovas surengė Stalino stiliaus visuotinio Alijevo pasmerkimo kampaniją ir atleido jį už korupciją ir protekcionizmą⁶⁸. Taip (kaip Romanovas ir Garbuzovas) buvo pašalintas dar vienas įtakingas antialkoholinės kampanijos kritikas.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Gorbačiovas buvo anaip tol ne vienintelis istorinių reformų autorius, griaudamas pačius Rusijos autokratijos pamatus pradėjęs visuotinį karą su degtinės politika; kaltė (ar nuopelnas) dėl jų tenka ir daugeliui kitų tuometinių šalies vadovų. Kaip pripažino ir Ligačiovas, ir Gorbačiovas, sprendimas buvo priimtas kolektyviai, nors anaip tol ne vienbalsiai. Be to, asmeninė konkurencija, kuri kilo per karštus debatus dėl antialkoholinės kampanijos, darė įtaką būsimų reformų kursui, o bloga kampanijos vadyba paskubino visos sovietų autokratijos žlugimą.

18

AR ALKOHOLIS SUŽLUGDĖ SOVIETŲ SAJUNGA?

Klausimas. Kas yra sovietų istorikas?

Atsakymas. Žmogus, kuris gali tiksliai prognozuoti praeitį.¹

Net sovietų disidentiniuose sluoksniuose šis politinis anekdotas turbūt buvo ne pats juokingiausias. Vis dėlto Amerikos prezidentas Ronaldas Reaganas jį, kaip ir kitus panašius anekdotus, dažnai pasakodavo smarkiai paveikdamas amerikiečių politines nuostatas. Kaip buvęs aktorius, Reaganas suprato sąmojo galią ir pavedė savo padėjėjams rinkti Sovietų Sąjungoje pasakojamus ironiškus rusų anekdotus. Papasakotas kalbos vidury, gerai pateiktas sovietų anekdotas galėjo ne tik palenkti minią, bet ir atskleisti, kad nepaisant pompastiškos „blogos imperijos retorikos“ anapus geležinės uždangos gyvena žmonės. Paprasti, žemiški žmonės, kurie gerai supranta savo sistemos trūkumų esmę. Be to, Reaganas mėgo pasakoti auditorijai pokštus, kurių ji niekada nebuvo girdėjusi.

Du vyrukai Sovietų Sąjungoje eina gatve, ir vienas iš jų klausia: „Ar mes iš tikrųjų jau pasiekėme galutinį komunizmą? Dabar jau viskas?“ Kitas atsako: „Oi, ne, kur tau, bus daug blogiau.“²

Nors Reaganas buvo linksimų plaučių žmogus, rusai tikriausiai apstulbtų sužinoję, jog daugelis nūdienos amerikiečių mano, kad iš tikrųjų šaltąjį karą užbaigė ir galingą Sovietų Sąjungą sugriovė ne kas kitas, o Reaganas savo iškalba. Pažiūrėkime, pavyzdžiui, ką sako istorikas Garry Willisas: „Reaganas pasakė „nugriaukite šią sieną“, ir ji buvo nugriauta. Ir šiandien „Sovietų Sąjungos nebėra“. Jis pavadino ją Blogio imperija, ir ji kaip mat išnyko.“³

Šis vyrukas buvo apdovanotas Pulitzerio premija.

Perdėta? Tikrai. Tačiau tokius argumentus vis dažniau pateikia Gipperį šlovinantys reiganologai, ir jų knygų srautas nepaliaujamai auga. Jos visos pagrįstos standartiniu teiginiu: užėmęs tvirtą moralinę poziciją prieš „bedievi“ priešą ir smarkiai padidinęs amerikiečių gynybos išlaidas Reaganas metė Sovietų Sąjungai iššūkį, kuriam atremti jai neužteko jėgų;

jam atskleidus komunizmo silpnębę, sovietai buvo priversti kapituliuoti, Rytų Europa grįžo prie demokratijos ir visame socialistiniame pasaulyje prasidėjo liberalizacija. Taip Reaganas vienas „išvadavo milijardą vergų nuo jų komunistinių šeimininkų jungo“⁴¹. Ir taip teigdami reaganologai anaipol ne juokauja.

Tokios knygos turi bent jau du didžiulius trūkumus. Pirma, dauguma rašytojų reiganologų neturi net elementariausių žinių apie sovietų politiką ar istoriją ir daugiausia dėmesio skiria neatremiamai Amerikos prezidento charizmai. Kitas trūkumas yra menkai pagrįsti argumentai. „Žinovai“, kurie teigė, kad Arabų pavasaris, prasidėjęs 2010 m. pabaigoje, yra Baracko Obamos nuopelnas, darė tą pačią klaidą: užsienio vadovo kalbos vienoje Žemės rutulio pusėje labai menkai gali paveikti vidaus politinius įvykius kitoje⁵.

Sovietų Sąjungos ateitį pirmiausia nulėmė pačios autokratinės sistemos problemos, o ne Reagano kalbos. Daugelis tų problemų – visuomenės nepasitenkinimas vadovavimu, augančia infliacija deficitinėje ekonomikoje ir net tautinių santykių įtampos augimas – yra susijusios su degtinės politika. Atėjęs į valdžią Gorbačiovas ypač pasibaisėjo šiurpia socialine statistika, kuri rodė, kad 8 dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje prasidėjo demodernizacijos procesas. Užtuot augęs, ekonominis produktyvumas smuko; užtuot klestėjusi, sovietų visuomenė tapo vis vangesnė ir vis labiau korumpuota. Užtuot gyvenę ilgiau ir sveikiau, Sovietų Sąjungos piliečiai vis dažniau sirgo ir anksti mirdavo. Neapdorota sveikatos statistika, pirmą kartą paviešinta valdant Gorbačioviui, patvirtino, kad auga ne tik vaikų mirtingumas, kaip teigė Vakarų demografai, tokie kaip Murray Feshbachas, bet ir kad „pradėjo mažėti tikėtina gyvenimo trukmė, o tokių atvejų pramoniniame pasaulyje taikos metu dar nebuvo.“⁶

Statistika, paviešinta Gorbačiovo nurodymu, siekiant atskleisti alkoholio žalą, buvo išties šiurpi. Štai tik keletas pavyzdžių:

1985 m. Rusijoje buvo suvartojama vidutiniškai 14,9 litro gryno alkoholio vienam gyventojui per metus. Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis, jeigu šalyje vidutiniškai suvartojama daugiau negu 8 litrai alkoholio, tai kelia grėsmę bendrai gyventojų sveikatai. Kitaip tariant, *vidutinis* rusas suvartodavo 130 tradicinių pusės litro butelių degtinės per metus arba vienas vyras Sovietų Sąjungoje išgerdavo butelį degtinės kas tris dienas⁷. 8 dešimtmečio pabaigoje tikėtina sovietų moterų gyvenimo trukmė siekė 72,6 metų, o vyrų – smuko iki 62,5 metų, tapdama mažesnė negu bet kurioje kitoje Europos šalyje. Nuo apsinuodijimo alkoholiu kasmet mirdavo dvidešimt tūkstančių žmonių, be to, degtinė nusinešdavo darbingo amžiaus Sovietų Sąjungos piliečių gyvybes sukeldama nelaimingus atsitikimus, traumas, širdies bei kraujagyslių ir kvėpavimo takų ligas. Iš viso, kaip buvo apskaičiuota, 1960–1987 m. degtinei buvo paauktoti nuo trisdešimties milijonų iki trisdešimt penkių milijonų Sovietų

Sąjungos gyventojų – dešimčia milijonų daugiau, negu žuvo kovodami su hitlerine Vokietija per Antrąjį pasaulinį karą⁸.

Nors anksčiau alkoholi vartodavo daugiausia vyrai, 9 dešimtmečio pradžioje reguliariai gerdavo daugiau kaip 90 procentų sovietų moterų. Geriančių motinų vaikai mirdavo gerokai dažniau, gimdavo per mažo svorio ir pirma laiko, fizinių ir protinių negalių, ką ir kalbėti apie vaisiaus alkoholinį sindromą. Alkoholio vartojimas dažnai tapdavo nepageidaujama lytinių santykių ir nepageidaujamo nėštumo priežastimi. Smarkiai išaugus abortų skaičiui daugiau moterų tapdavo pirma laiko nevaisingos. Degtinė prasismelkė į Rusijos universitetus, vidurines ir net pradines mokyklas: 84 procentai sovietų vaikų pradėjo vartoti alkoholi nesulaukę net šešiolikos metų. Prieštarinai vertinamo Sovietų Sąjungos Mokslų akademijos Novosibirsko skyriaus vadovo Abelio Aganbegiano, vėliau tapusio pagrindiniu Gorbačiovo ekonomikos patarėju, pranešimo duomenimis, devyniasdešimt procentų pirmą kartą gydytų nuo alkoholizmo asmenų buvo jaunesni negu penkiolikos, o trečdalis – jaunesni negu dešimties⁹. Tokie duomenys kėlė siaubą.

Degtinė taip pat ardė sovietų žmonių šeimas. Pagrindinė 80 procentų skyrybų ir 80 procentų mirtimi pasibaigusių eismo įvykių priežastis buvo alkoholizmas. Alkoholis buvo pagrindinė savižudybių, nelaimingų atsitikimų vandenyje ir sifilio bei gonorėjos atvejų priežastis. Nusikaltimų statistika buvo dar akivaizdesnė: Rusijos respublikoje septyniasdešimt keturi procentai visų žmogžudysčių ir šešiasdešimt procentų visų vagysčių įvykdydavo apsvaigę nuo alkoholio asmenys, dėl girtavimo kildavo du trečdaliai gaisrų, alkoholis paskatindavo septyniasdešimt keturis procentus išžagininimų, aštuoniasdešimt keturis procentus apiplėšimų ir devyniasdešimt procentų visų chuliganizmo atvejų. Kaip buvo konstatuota vienoje sovietų studijoje, „jeigu nebūtų girtuokliavimo ir alkoholizmo, nebeliktų didžiąją kriminalinės statistikos dalį sudarančių nusikaltimų, pirmiausia smurtinių, buitinių ir užsakytų“¹⁰.

Girtavimo žala sovietų ekonomikai buvo ne mažiau stulbinanti. Ekonominiai nuostoliai dėl ligų ir priešlaikinės mirties, nelaimingų atsitikimų darbo vietose, pravaikštų ir prastos darbo drausmės, labai vaizdingai aprašytos Venedikto Jerofejevo knygoje *Maskva–Petuškai*, kasmet siekė milijardus rublių. Išsamių tyrimų duomenimis, piktnaudžiavimas alkoholiu kainavo sovietų ekonomikai daugiau kaip trečdalį (36,9 %) nacionalinių pajamų (daugiau kaip penkis kartus daugiau, negu valstybė gaudavo pelno iš degtinės). Aganbegiano vadovaujamas Mokslų akademijos skyrius tvirtino, kad vienuoliktojo penkmečio plano (1981–1985 m.) nesėkmę pirmiausia lėmė girtuokliavimas, ir padarė išvadą, kad alkoholizmas yra „baisiausia tragedija per tūkstantmetę Rusijos istoriją“¹¹.

Jeigu būtumėte naujas vadovas ir jums būtų pateikti tokie baisūs statistiniai duomenys, ką jūs darytumėte? Aišku, kodėl Gorbačiovas pradėjo

reformas nuo antialkoholinės kampanijos, kuria siekė sveikatingumą, stiprinti jos moralę ir padidinti ekonominį sovietų žmonių produktyvumą¹². Nors mes daugiausia pastebime kampanijos nesėkmes, iš pradžių ji tikrai nemažai pasiekė: per pirmuosius metus degtinės gamyba ir pardavimas sumažėjo trečdaliu, per dvejus su puse metų – dviem trečdaliais¹³. 1989 m. alkoholio vartojimas vienam žmogui sumažėjo nuo 14,9 iki 12,5 litro. Vien per pirmus kampanijos metus bendras nusikaltimų skaičius sumažėjo ketvirčiu. Smarkiai sumažėjo skyrybų skaičius, nelaimingų atsitikimų keliuose sumažėjo dvidešimčia procentų, o pravaikštų – trečdaliu¹⁴. Iš pradžių atrodė, kad smarkūs alkoholio pardavimo ir pasiūlos apribojimai neša vaisius.

Dvidešimtmečių ir trisdešimtmečių mirtingumas iš karto sumažėjo dvidešimčia procentų. Rusijos respublikoje su alkoholiu susijęs mirtingumas staiga krito nuo 26,4 šimtui tūkstančių gyventojų 1980 m. iki 9,1 1987 m. Mirtimi pasibaigusiu nelaimingų atsitikimų darbe skaičius sumažėjo trečdaliu, o mirtinų apsinuodijimų alkoholiu – per pusę. Negana to, mirtingumui mažėjant, gimstamumas augo, ir kūdikiai buvo statistiškai daug sveikesni negu anksčiau. Bene nuostabiausias dalykas buvo tikėtinos gyvenimo trukmės augimas. Nuo 1984 iki 1987 m. vidutinė tikėtina moterų gyvenimo trukmė pailgėjo visais metais, o sovietų vyrai galėjo tikėtis, kad gyvens net trejais metais ilgiau¹⁵. Iki 1988 m., kai ši kampanija buvo tyliai nutraukta, ji išgelbėjo net iki milijono Sovietų Sąjungos piliečių gyvybių¹⁶.

„Būtų neteisinga sakyti, kad antialkoholinės priemonės buvo visiškai nenaudingos, – vėliau sakė Gorbačiovas, teisindamas savo politiką. – Sumažėjo nelaimingų atsitikimų, mirčių, darbo laiko švaistymo, chuliganizmo ir skyrybų dėl girtuokliavimo ir alkoholizmo. Pirmą kartą tapo prieinama informacija apie alkoholinių gėrimų gamybą ir vartojimą, taip pat statistiniai duomenys, kurie anksčiau buvo slapti. Vis dėlto, neigiamos antialkoholinės kampanijos pasekmės smarkiai viršijo jos teigiamus aspektus.“¹⁷

Gorbačiovas tikrai gerai žinojo apie kampanijos naudą, bet jis taip pat su humoru žiūrėjo į susierzinimą, kurį jo politika sukėlė vidutiniam alkoholi vartojančiam Sovietų Sąjungos gyventojui. Net prieš Sovietų Sąjungos žlugimą, linksmas, savikritiškas Gorbačiovas pats pasakojo lankytojams iš užsienio šį žinomą anekdotą.

Prie alkoholinių gėrimų parduotuvės driekiasi kilometro ilgumo eilė. Žmonės netveria įtūžiu. Vienas vyrukas pagaliau neištveria: „Viskas. Einu į Kremlių ir nužudysiu Gorbačiova!“ Po valandos jis grįžta į savo vietą eilėje. „Na? – klausia visi. – Ar nužudei?“ „Kur ten jį nužudysi, – atsako šis. – Ta eilė dar ilgesnė negu ši!“¹⁸

Taigi kas buvo padaryta neteisingai? Nors būta socialinių ir demografinių laimėjimų, kampanijos politinė ir ekonominė žala pradėdant augančiu nepasitenkinimu Kremliumi ir skeptišku požiūriu į *perestroiką*, kuri įveikti pasirodė sunku, buvo labai didelė, ir ignoruoti jos buvo neįmanoma.

„Valstybė iš esmės sukūrė du šimtus milijonų nusikaltėlių, – aiškino Rusijos žurnalistas Leonidas Joninas, – versdama ištroškčius žmones gerti neteisėtą *samogoną*. *Perestroikos* retorika buvo diskredituota. Valdžia parodė savo kvailumą ir bejėgiškumą. Žmonės nebetikėjo, kad nauji vadovai supranta, ką daro, ir gali tai padaryti.“¹⁹

Dėl nepopuliarios politikos Rusijos respublikos premjeras Vitalijus Vorotnikovas ne kartą buvo iškoneveiktas per viešus susitikimus su gyventojais. „Žmonės piktinasi, – sakė jis Politbiurui. – Kiekvieną kartą apsilankius kokioje nors gamykloje darbininkai įstumia mane į kampą ir šaukia: „Ką jūs darote? Kaip galite taip su mumis elgtis!?“ Kitas antialkoholinių priemonių priešininkas, kandidatas į Politbiuro narius Vladimiras Dolgichas pasakojo kolegoms ne tik apie didžiules eiles prie alkoholinių gėrimų parduotuvių, atsirandančias dėl nediversifikuotos ekonomikos, kuri nepajėgė pasiūlyti nieko, kam žmonės galėtų išleisti pinigus, bet ir kad kas kartą eidamas prie savo juodo limuzino *Zil* būna asmeniškai išseikiamas²⁰.

Alkoholio prekybos apribojimais piktinosi ne tik nepataisomi girtuokliai, bet ir retkarčiais išgeriantys žmonės, kuriems tekdavo stovėti ilgose eilėse norint nusipirkti gėrimų šeimos iškilmėms ir šventėms. Per antialkoholinės kampanijos įkarštį vidutinis maskvietis eilėse prie alkoholio praleido daugiau kaip devyniasdešimt valandų, arba beveik keturias pilnas dienas. Vien palaikyti tvarką sostinės degtinės eilėse kiekvieną dieną reikėjo keturių šimtų milicininkų ir daugybės papildomų milicijos ekipažų²¹.

Net geranoriška propaganda apie alkoholio žalą buvo sutinkama skeptiškai ir niekinamai. Žurnalai ir laikraščiai nuolat agitavo gyventi bliviai, spektakliuose, kino filmuose ir radijo bei televizijos laidose buvo uždrausta rodyti scenas, kuriose vaizduojamas alkoholio vartojimas. Ir vis dėlto, kai draugai susirinkdavo išgerti, pirmasis tostas dažnai būdavo keliamas „už kovą su girtuokliavimu.“²²

„Žmonės vis labiau erzino, kad jiems tenka stovėti ilgose eilėse, norint nusipirkti butelį degtinės ar vyno kokiam nors ypatingam atvejui, – pripažino Gorbačiovas savo prisiminimuose. – Jie keikė vadovybę, o labiausiai generalinį sekretorių, kuris buvo tradiciškai laikomas atsakingu už viską. Kaip tik tada aš ir buvau kandžiai pramintas mineralinio vandens sekretoriumi – *mineralnyj sekretar*, perdarius pavadinimą *generalnyj sekretar* – generalinis sekretorius²³.

Tačiau nors žmonės, kaip ir galima buvo tikėtis, liejo pyktį ant Gorbačiovo, tikroji jų nusivylimo priežastis buvo pati autokratinė sistema. Įsitaisiusi uždara, autokratinės hierarchijos viršūnėje, atitrūkusi nuo tikrovės

vadovybė dažnai siekdavo sustiprinti savo autoritetą drąsiais pareiškimais. Bet įgyvendinti savo politiką jai visada trukdė Rusijos biurokratų tradicijos pataikauti viršininams. Šiandien, kaip ir carizmo laikais, palaižūnai biurokratai, bijodami užsitraukti tiesioginių viršininkų nemalonę, paklusniai vykdo net klaidingiausią politiką.

Todėl net visiškai nerealistiški nurodymai buvo vykdomi absurdiškai uoliai. Kaip ir per Stalino kolektyvizacijos kampaniją, atrodė, kad sovietų biurokratija vėl apsvaigo nuo sėkmės, šį kartą kovodama su alkoholiu. Trokšdami viršyti lūkesčius, vietos pareigūnai perdėdavo pasiekimus ir slėpdavo nesėkmes. Gorbačiovas pripažino: „Kaip dažnai būna [bent jau tradicinėje rusų autokratijoje], idėją ir jos įgyvendinimą skiria didžiulė praraja. Aš pasakyčiau, kad aptardami ir priimdami sprendimus mes elgėmės realistiškai ir atsakingai, bet kai atėjo laikas juos įgyvendinti, mes tai darėme kaip išėina ir persistengdami, ir taip sugriovėme naudingą ir gerą sumanymą.“²⁴

Norėdami laimėti socialistinį lenktyniavimą kaimo vietovių vadovai taikydavo kur kas griežtesnes taisykles, negu reikalavo centinė valdžia, įvesdami „sausus mėnesius“ savo valdomose teritorijose. Vietiniai ir regioniniai biurokratai visoje SSRS skelbė, kad išpūdingi jų pasiekimai rodo, jog galima pagrįstai tikėtis per penkerius metus ar bent jau iki 2000 metų visiškai išgyvendinti alkoholio vartojimą. „Vadovybė, savo ruožtu, nepaliko jokių abejonių dėl to, ką ji nori išgirsti, – teigė istorikas Stephenas White'as, – ragindama (kaip Ligačiovas 1985 m. pabaigoje) kuo greičiau, tuo geriau kurti blaivybės zonas ar net įvesti visišką prohibiciją.“²⁵

Solomencevas buvo programos architektas, Gorbačiovas ėmė ją įgyvendinti, tačiau lazda perlenkė būtent Jegoras Ligačiovas. Jis skatino regionų vadovus viršyti planą: uždaryti daugiau mažmeninių parduotuvių ir skatinti degtinės gamyklas varžytis, kuri smarkiausiai sumažins gamybą. Tie vadovai, kurie vengė vykdyti tokius nurodymus, būdavo viešai iško-neveikiami arba iš karto išvaromi iš partijos. Iki savo atsistatydinimo 1988 m. Michailas Solomencevas elgėsi taip pat. Jie „nubaudė labai daug žmonių, – prisiminė Vorotnikovas. – Daugybė žmonių, kurie drįso atsakyti vykdyti sprendimus, buvo terorizuojami ir sužlugdyti.“²⁶

„Ligačiovas ir Solomencevas <...> ėmė veikti su neįtikėtinu įkarščiu, bet galų gale absurdiškai perlenkė lazda, – vėliau prisiminė Gorbačiovas. – Taip, turiu pripažinti, kad man tenka didelė dalis atsakomybės už šią nesėkmę. Man nederėjo visiškai patikėti įgyvendinti politiką kitiems.“²⁷

Gorbačiovo ir konservatoriaus Ligačiovo nesutarimai dėl nevykusios antialkoholinės kampanijos sustiprėjo, kai Ligačiovas atvirai išjuokė Gorbačiovą, sakydamas, kad jis su savo reformomis nuėjo per toli. Dėl bekompromisės ekonominės reformos kritikos Ligačiovas 1988 m. buvo paskirtas į žemesnes pareigas ir nustumtas į žemės ūkio sekretoriaus postą, o 1990 m. atleistas iš Gorbačiovo Politbiuro. „Aš nesikratau atsakomybės

už tai, kad šios priemonės iš pradžių buvo perdėtai griežtos ir biurokratinės, – pareiškė Ligačiovas, atsakydamas į kaltinimus, kad antialkoholinė kampanija sukėlė chaosą. – Kaip negeriantis žmogus, aš buvau psichologiškai nepasiruošęs pripažinti, kad kažkas nepajėgs mesti gerti, jeigu galimybių gauti alkoholio smarkiai sumažės. Tai neabejotinai buvo mano klaida, [bet man atrodė], kad valinga kova galima greitai pašalinti girtuokliavimą.“²⁸ Tikrai vėliau jis suprato, kad norint atpratinti visą visuomenę nuo girtuokliavimo reikia daug laiko ir kantrybės, ir šoko terapija nepadės įgyvendinti šią užduotį.

Klausimas. Kas yra sovietinis verslas?

Atsakymas. Sovietinis verslas yra toks, kai žmogus pavagia vagoną degtinės, parduoda ją ir išleidžia pinigų degtinei.²⁹

Kaip sužinojome 13 skyriuje apie prohibicijos įtaką Romanovų dinastijos likimui, vien nepasitenkinimo neužtenka autokratijai nuversti. Paprastai kyla kokia nors pagreitinanti krizė: pražūtingas karas ar ekonomikos žlugimas, kuris smarkiai apsunkina žmonių gyvenimą. Nikolajus II dar labiau užaštrino šią krizę įvesdamas nelemtą prohibiciją, kuri didžiausių sunkumų laikais pramušė biudžetę didžiulę skylę. Šios skylės lopymas popieriniais rubliais sukėlė hiperinfliaciją, kuri stūmė imperiją revoliucijos link. Gorbačiovo nelaimė, jo reforma tiksliai atkartojė šį scenarijų ir taip atvedė sovietų supervalstybę prie žlugimo slenksčio.

Pradėkime nuo kito apgailėtino panašumo su liūdno likimo imperijos prohibicija – nerealistinių lūkesčių. Remdamiesi tokiais pat prielaidomis, kaip ir imperijos finansų ministras Piotras Barkas prieš apytiksliai septyniasdešimt metų, sovietų antialkoholinės kampanijos gynėjai paskelbė, kad bet koki pajamų praradimą dėl sumažėjusio degtinės pardavimo su kaupu kompensuos stebuklingas ekonomikos augimas, kuris prasi-dės numetus degtinės jungą, ilgai slopinusį kūrybines žmonių galias³⁰. Į išdininkų aimanas vėl nebuvo atsižvelgta.

Gorbačiovas paveldėjo pasibaisėtinais netvarkingus sovietų valstybės finansus. Nors „popieriuje“ valstybės pajamos visiškai dengė išlaidas, daugiausia jų teikė degtinės pardavimas šalies vidaus rinkoje ir naftos bei gamtinių dujų eksportas. Finansų ministrui Garbuzovui be perstojo didinant degtinės gamybą, 1971–1980 m. Sovietų Sąjunga taip pat aštuonis kartus daugiau pagamindavo naftos produktų³¹. Kol tarptautinės naftos kainos siekė trisdešimt–keturiasdešimt dolerių už barelį, sovietų išdas reguliariai gaudavo pajamų laisvai konvertuojama valiuta. Bet vos tik Gorbačiovas atėjo į valdžią, pasaulinė naftos kaina smuko iki mažiau kaip dešimt dolerių už barelį. Kremlius netikėtai prarado užsienio valiutos įplaukas, kurios finansavo Brežnevo laikų režimą ir sudarė vystymosi iliuziją. Sumažinę naftos ir dujų tiekimą, tuščiai mėgindami pakelti pasaulines kainas, sovietai patyrė dar didesnių nuostolių³².